MIKIEL ANTON VASSALLI

Jorbot ma' l-Għadd ta' qabel paġ. 112

Il-Prijurat tar-Russia fit-tixlija li għamel kontra l-Gran Mastru Hompesch fl-aħħar semma b'isimhom lil dawk il-Kavalieri li kif deherlu kienu nies li *ikkonfoffaw kontra l-Ordni* u "*li għalhekk il-Gran Mastru kien messu neħħihom mill-karika tagħhom, il-għaliex id-destin ta' Malta kien imsensel ma' għemilhom.* Dawn il-Kavalieri li kien jafhom kulħadd, u saħansitra Hompesch, kienu : il-Prinċep Camillo de Rohan, Bosredon de Ransijat, Bardonenche, Tousard, is-segretarju Doublet u De Fay". Iżda fost dawn, wara li tgħarbel u tiġbor kollox, tnejn biss nistgħu ngħidu li kellhom x'jaqsmu fit-tixwix u konfofof li saru fi żmien Vassalli, u dawn huma t-tnejn imsemmijin mill-istess Vassalli, *jekk dawn (tarġa' tgħid) ġew tassew imsemmijin minnu.* Issa, sew il-Prinċep Camillo de Rohan kemm Bosredon de Ransijat stkarrew bil-miktub illi huma ma kienu mdeffsin bl-ebda mod fit-tixwix u qerq li sar kontra l-Ordni. Bosredon ma qagħadx jaħli wisq kliem fil-Prefazzjoni tiegħu tal-"Giornale dell'Assedio e Blocco di Malta". (1843) biex imieri dak kollu li ntqal fuqu. Huwa ma sarx jaf bil-Memorjal li ħareġ, f'Ġermania, Ferdinando Hompesch, u l-anqas bil-Protesta tal-Prijurat tar-Russia ħlief wara li l-Franċiżi kienu telqu minn Malta, mita huwa kien wasal Marsilja. Kontra dak li fuqu qal Hompesch, huwa isemmi biss dik il-biċċa ta' mita l-armata ta' Napuljun kienet nieżla l-art, fejn stqarr illi huwa bagħat igħid b'ittra lill-Gran Mastru illi hu telaq minn Teżorier ta' l-Ordni "*għax ir-rabta li kellu ma' l-Ordni kienet dik li jikkombatti t-Tork u mhux lill-pajjiżani tiegħu,*" fejn imaqdar ukoll lil Hompesch talli (ladarba deherlu li ma kellux iħalli lill-bastimenti ta' Napuljun jidħlu fil-Port) ma żammx iebes, iżda ċieda fi żmien erbgħa u għoxrin siegħa fortizza hekk qawwija bħalma hi dik ta' Malta li setgħet, biex ingħid hekk, tilqa' ruħha biha infisha; għat-tixlijiet li sarulu mill-Prijurat tar-Russia (fejn semmewh bħala wieħed li mexxa lil Vassalli fil-konfeffa li dana għamel) Bosredon ma tniffes b'xejn, iżda fejn jidher li tawh il-ħtija, bħala traditur tal-Ordni għad-daħla tal-Franċiżi f'Malta. hu wieġeb illi "dak iż-żmien tad-daħla tal-Franċiżi f'Malta, ebda Kavalier russu ma kien hawn fil-post u għalhekk dawna kellhom joqogħdu fuq xiehda li ma kienx ta' min jemminhom. U biex iwettaq dan kollu, huwa stampa u ħareġ "Il Giornale dell'Assedio e Blocco di Malta" bl-Ittri u l-Memorjali bħala Appendiċi, fejn wera minn taħt li hu *kellu bosta prinċipji demokratiċi li bihom ma satax jaqbel ma' dawk ta' l-Ordni, iżda iva ma' dawk ta' Vassalli u tal-Partit Ġakbin.*

Dawn il-prinċipji hu jisqarrihom u mħabba fihom, kif igħid hu, sħabu l-Kavalieri Franċiżi, infexxew kontrih u pinġewh ikreh sa mill-bidu nett tar-Rivoluzzjoni Franċiża (1).

Il-Prinċep Camillo de Rohan, Ballju u Gran Prijur tal-Aquitania, waqt il-Proċess ta' Vassalli jidher li kien qiegħed hawn Malta, iżda mita ħarġet il-Protesta bil-Manifest tal-Prijurat tar-Russia, huwa kien qiegħed jivvjaġġa fl-Italia u mħabba f'saħħtu waqaf f'Firenze minn fejn, wara li qara t-tixlijiet li sarulu f'dak il-Manifest,huwa wieġeb bi tlitt Ittri: waħda mibgħuta lill-Imperatur tar-Russia, oħra lir-Re tiegħu u l-oħra lill-Gran Prijurat tar-Russia bi Pro-Memoria magħha. Fit-tlitt Ittri huwa ma jagħmilx ħlief jitlob bi ħniena sabiex lilu jingħata l-passaport u l-permess li jitlaq għal Pietroburgo u jidher quddiem il-Membri tal-Prijurat tar-Russia biex min-nhom, wara li jġib il-provi tal-innoċenza tiegħu, ikollu l-ħaqq u jitħallas tal-ħsara li saritlu fil-ġieħ ta' ismu, bil-gidba li intqalet fuqu fil-Proċess ta' Vassalli. Huwa għalhekk, għal-kemm magħdur f'saħħtu, kien ħaseb biex jitlaq għal Vienna għand il-Prinċipessa Lorraine, oħtu, minn fejn jistenna bla sabar it-tweġiba għat-talba li għamel. "Jekk jiena ħati lejn l-Ordni", kiteb lill-Prijurat tar-Russia, "jekk jiena ndeħist f'xi waħda mill-konfofof waħxija li fihom saret xi nassa għall-qirda ta' l-Ordni, irrid li għal din il-ħtija twieġeb rasi. Intom agħmlu minnha, jiena għandi nieħu l-mewt. Jekk fini ma hemm ebda ħtija, intom għandkom ixxandru l-innoċenza tiegħu. Intom għandkom titħalsu minn mîn kasbarni, intom għandkom trodduli l-istat, il-mistrieħ, il-ġieħ tiegħi. Intom għandkom tpattuli għal din il-ħsara bl-iktar xhieda meħtieġa u ċara. Din il-ħaġa għandu jedd għaliha ismi; għandha jedd għaliha l-Europa kollha, li tistennieha minnkom." Fil-Pro-memoria, talab għalhekk, u sejjaħ il-għajnuna u l-ħaqq ta' l-Imperatur tar-Russia, tar-Re ta' l-Ingilterra u tar-Re ta' Napli biex dawn jordnaw lill-Ambaxxaturi tagħhom, Ammi-ralli, Generali ta' l-armati tagħhom ta' l-art u tal-baħar u awtoritaijiet ċivili u militari, li jinsabu fl-art ta' Malta, sabiex, mita jarġa' lejn Malta, jarrestaw lil VASSALLO li kien ġie ikkundannat il-ħabs għal għomru mill-imsemmija Kummis-sjoni Kriminali bil-ħsieb illi dana VASSALLO jarġa' jiġi mistoqsi quddiem Qorti oħra fejn dan il-bniedem għandu, jew igiddeb ruħu jew iwettaq ix-xhieda li kien ta kontra tiegħu. Il-Prinċep Camillo talab illi fuq il-mistoqsijiet li jsiru lil

(1) Ara l-Ittri. paġ. 21-26 u paġ. 65-79 fl-istess "Giornale etc". Biċċa minn dawn l-ittri u memorjali, l-iktar il-memorjal fil-paġna 71: "Unione dei Maltesi al Governo dell'Ordine" juru illi l-idejjiet tal-Memorjal ta' Vassalli u dawk ta' Ransijat f'dawn l-ittri u memorjali kienu waħda.

VASSALLO u t-tweġibijiet li dana jati, huwa jkollu d-dritt li iġibu quddiem Qorti li tikkundannah bħala ħati ta' klajja' kontra l-persuna tiegħu. Il-Prinċep Camillo talab fl-aħħarnett lill-Ambaxxaturi ta' kull waħda minn dawn il-Potenzi li qegħdin fil-Qorti Rjali tal-Gran Duka ta' Toscana biex dana jaħseb iressaq it-talba tiegħu lir-Rejjiet tagħhom. (1)

Dawn l-Ittri u l-Pro-Memoria nbagħtu minn Firenze u iġibu d-data tal-24 ta' Diċembru, 1798. Din id-data taħbat sewwa mita l-Franċiżi kienu għadhom imblokkati mill-Maltin ġewwa l-Belt ta' Malta u għalhekk naħsbu illi f'dak it-taħwid dawn il-protesti sfaw fix-xejn.

Doublet, is-Segretarju ta' l-Ordni, xejn ma jsemmi fuq Vassalli u l-anqas fuq il-Proċess tiegħu fil-Memorji li kien kiteb "Memoires sur l'Invasion et Occupation de Malte" u dan is-skiet jatina x'naħsbu illi jew hu jew sħabu kellhom tassew x'jaqsmu fil-konfofof li kienu saru kontra l-Ordni flimkien mal-Kap tar-rewixta li kellha tqum.

Bniedem ieħor tal-Ordni msemmi mill-istoriċi tagħna, li, kif intqal, kien jikkorrispondi minn Pariġi b'ittri mal-Ġakbini ta' Malta, huwa l-Kommendatur Déodat Dolomieu tal-Lingua t'Alvernia li kien tlewwem mal-Gran Mastru fuq kwistjoni ta' anzjanità li kienet tmissu, baqa' mgħaddab mal-Ordni u għalhekk flok ma raġa' lejn Malta, wara li rebaħ il-Kawża f'Ruma, telak għal Franza, indeħes mal-Partit Ġakbin, u *kif igħidu*, baqa' hemmhekk għal dejjem jaħmi kontra l-Ordni.

Dolomieu, bniedem għaref fix-xjenzi naturali, u l-iktar fil-geoloġja, kien wisq miġjub minn Napuljun u minnu kien ġie magħżul bħala wieħed fost dawk il-għorrief li kien ħa miegħu għall-ispedizzjon ta' l-Eġittu. Hu kien ukoll li fid-daħla ta' Napuljun f'Malta flimkien mal-Ġeneral Junot u mal-Ġeneral Kontrollur M. Poussielgue, mibgħut minn Napuljun, niżel l-art minn fuq l-"Orient" biex jiftiehem ma' Hompesch bħala ambaxxatur biex jieqfu l-armi bejn il-Franċiżi u l-Maltin. Jingħad illi Dolomieu kellu jitgħabba b'dan l-inka-

(1) Fil-Pro-Memoria hemm imniżżlin dawn in-noti illi :—

(a) il-Prinċep Camillo għandu f'idejh Dikjarazzjoni ta' wieħed mill-erba' Ballji Kummissjonarji u Mħallfin fil-Proċess tal-imsemmi Vassallo, li turi illi l-isem tal-Prinċep qatt ma ssemma fil-kawża quddiem il-Qorti tal-imsemmi Proċess u Dikjarazzjoni ta' xi kavalieri bid-data tat-3 ta' Diċembru, 1798.

(b) illi Vassallo kien talab li b'mod speċjali jitkellem ma' Libreri li dik il-ħabta kien Fiskal u Qassis tal-Ordni, u dan il-Fiskal għarraf lill-Kummissjoni illi Vassallo kien stqarrlu "li hu sama' min igħid illi l-Prinċep kien imdaħħal fil-konfeffa u xejn iżjed".

riku kontra qalbu, u għalkemm kien imwiegħer ma' l-Ordni, daħal il-Palazz tal-Gran Mastru jibki.

Mill-ittri ta' l-istess Dolomieu (miġburin minn A. Lacroix, "Déodat Dolomieu".—Paris. 1921) ma jidhirx illi dan il-bniedem kien żamm ebda korrispondenza mal-Ġakbini ta' Malta.

Billi kellu qalbu mwaġġa' mid-deni li kien sarlu bil-għawi u tbixkil ta' sħabu l-kavalieri u mill-inġustizzi tal-Gvern ta' l-Ordni, hu kien ħass il-bżonn li jduq il-fewġa tal-Libertà franċiża ta' Pajjiżu fejn dehirlu illi bil-prinċipji ġodda ta' Ħaqq, Dawl u Demokrazija sata' jinfeda mill-jasar ta' dik il-ħajja ta' qilla u dlamijiet bħal ma kienet dik ta' l-aħħar żminijiet ta' l-Ordni f'Malta. L-egħdewwa tiegħu f'Malta, fosthom l-aqwa, il-kavalier Loras, biex jagħmlulu id-deni, għall-ħabta tas-sena 1790,mita dana kien Malta, kienu xerduhielu li *hu kien l-ispjun tal-Assemblea Franċiża Nazzjonali, illi huwa kien qiegħed jikkonfoffa kontra l-Ordni, illi hu irid iqajjem il-pajjiż (hu li kif jistqarr f'ittra, ma kien jitkellem ma' ebda Malti), illi hu qiegħed imexxi l-pjan għall-qirda ta' l-Ordni* (1). Dolomieu, fil-waqt li kien Pariġi,kien kiteb lill-kavalier de Fay, Kummissarju tal-Fortifikazzjonijiet f'Malta, fejn fissirlu illi huwa ma kienx qiegħed imur fil-*Club* tal-Ġakbini, iżda f'dak tax-Xirka li kellha prinċipji iżjed xierqa u meqjusa u fiha kienu jinġabru l-aħjar nies u l-kotra tal-membri ta' l-Assemblea Nazzjonali Kontra din, kien hemm iż-żewġ partiti ħorox li kienu dak ta' l-Aristokratiċi u dak tar-Repubblikani. F'Ottubru tal-1791, insibu li Dolomieu kien ingħaqad ma' Xirka oħra jisimha l-*Club des Feuillants* (2) li fiha kienu daħlu bosta mill-membri ta' dik ta' qabel, kollha nies "monarkiċi costituzzjonali" li ma kenux jaqblu mal-Partit tal-Ġakbini. Dan iż-żmien Vassalli kien għadu ma ndeħes b'xejn fit-tixwix tal-Maltin kontra l-Ordni; mill-1796 il-quddiem, aħna ma nafux sewwa x'kienu x-xeħtiet politiċi ta' Dolomieu u x'sehem sata' kellu mat-taħwid illi kien inqala' hawn Malta, iżda mill-ittri li dana ħalla u nġabru minn Lacroix, ma jidher li mxiet ebda korrispondenza bejnu u l-Partit Ġakbin ta' hawn Malta.

* * *

Wara s-sentenza tat-12 ta' Ġunju, 1797, aħna ma nafux sewwa bil-ftietaq kollha tal-ħabs li bata Vassallo ġewwa l-

(1) Ara "Déodat Dolomieu". A. Lacroix. Tom. I. paġ. 249.

(2) Din ix-Xirka kellha t-tama illi r-Re Luigi XVI jilqa' bis-sedqa kollha l-Kostituzzjoni. Il-programm tagħhom kien li huma jiddefendu dik il-monarkija li tpoġġi fuq il-prinċipji tagħhom.

Forti Riċażli fejn ġie ikkundannat għal għomru. Aħna ma nafux kemm dam ġewwa dan il-ħabs, nafu biss, minn dak li qalilna Gio-Antonio Vassallo, illi wara *ftit* lil Vassalli għabbewh fuq bastiment grieg u niżżluh fl-art ta' Salerno. X'għadda minn Vassalli minn dak iż-żmien sakemm daħlu l-Franċiżi f'Malta jew aħjar sat-28 ta' Settembru, 1799, mita l-Franċiżi kienu mblokkati mill-Maltin ġewwa l-Belt, aħna ma nafux sewwa, u għalkemm fittixna u qallibna, għad ma rnexxilniex inkunu nafuh. Il-fehma ta' bosta hija li hu iktarx ingħaqad ma' sħabu li kienu ġew itturrufnati, fosthom, ma' Barbara, magħruf minn xi Storiċi Taljani, bħala wieħed mill-iktar kursari qalbiena fil-Mediterran, għaliex kien wieħed mill-aqwa partitarji tal-Gvern Franċiż. Naħsbu illi hawn Malta f'dak iż-żmien, għall-ħila u qawwa ta' qalb li wera, minnu 'l-Gvern Franċiż sata' jieħu l-akbar għajnuna u għalhekk insibu, li għalkemm fittex li joqgħod taħt it-tmexxija tal-għaqli Vassalli, Barbara, bħala venturier, kien hu li għamel wiċċu minn quddiem u ftiehem ma' dawk l-aġenti tad-Direttorju li f'idejhom kellhom il-pjani għall-priża ta' Malta,u għalhekk narawh illi, malli ġie itturrufnat minn Malta u rifes l-art tal-Italia, telaq għal Milan u hemmhekk għarraf lil Napuljun bl-istat imħawwad ta' Malta, bil-bruda ta' bosta mill-Kavalieri lejn il-Gvern tal-Ordni u x-xewqa ta' bosta Maltin biex Franza tindaħal għalihom. Hardman (History of Malta, 1909 paġ. 7.) jaħseb li fuq dan kollu li bih kien għarrfu Barbara, Napuljun għamel dmiru u għarraf ukoll lid-Direttorju b'ittra miktuba fis-26 ta' Mejju, 1797. Billi d-data ta' din l-ittra taħbat xi tmintax-il-ġurnata qabel is-sentenza ta' Vassalli u sħabu, jidher illi Napuljun kien kiteb lid-Direttorju fuq tagħrif mibgħut lilu b'korrispondenza jew lilu mogħti bil-fomm minn ħaddieħor u mhux le minn Barbara stess.

Minn dispaċċi u ittri mibgħutin mill-Ammirall Brueys, filwaqt li dana kien qiegħed fil-Kwartier ta' Passeriano f'Settembru tal-1797, jidher illi *għall-aħħar ta' Settembru 1797* (jiġifieri mat-tlitt xhur u nofs wara s-sentenza) Barbara ħaduh fuq bastiment tal-flotta franċiża u nbagħad, sabiex ikollu posizzjoni uffiċjali, ġie mogħti l-karika ta' Sottu-Tenent (fizzjal b'waħda) taħt il-Kaptan Le Joille fuq il-bastiment *Dubois.* Jidher illi huwa mar Corfù mal-flotta franċiża u minn hemm f'nofs Novembru 1797 telaq abbord ta' waħda mill-fregati "La Justice" u "l'Artemise għar-rotta ta' Malta fejn kellu jiltaqa' ma' Poussielgue (segretarju tal-Ambaxxata Franċiża f'Genova) li kien mibgħut minn Napuljun biex jitkixxef u jiftiehem mal-partitarji Franċiżi fuq il-priża ta'

Malta. Fid-19 ta' Diċembru, 1797 l-Ammirall Brueys kiteb lill-Napuljun u għarrfu illi "Census Barbara ġie mibgħut lejn Malta". F'din l-ittra fisser illi ż-żewġ bastimenti "La Justice" u "L'Artémise" għandhom iniżżlu u jħallu lil Barbara f'Malta bil-pretest li jieħu minn għand il-Konslu Franċiż x'informazzjonijiet dwar il-kursali li kienu qegħdin jikkorseġġaw f'dawk l-ibħra. Huma u sejrin l-ura lejn Corfù kellhom jerġgħu igħabbu lil Barbara. Din id-darba l-bastiment *La Justice* ġarr fuqu Malti ieħor, illi ismu mhu msemmi b'xejn, iżda Brueys ipinġih bħala *wieħed mill-partitarji franċiżi, rasu sħuna, illi kiser il-quarantina sabiex jimbarka fuq il-*Justice *u ħalla l-mara u l-familja u s-sengħa jew negozju tiegħu biex ingaġġa abbord mal-Franċiżi.* Barbara huwa u sejjer Tulun mal-Ammirall Brueys fit-3 ta' Marzu 1798 raġa' għadda minn Malta u din id-darba kien fuq id-*Dubois.*

Fid-daħla ta' Napuljun bil-flotta u l-armata tiegħu f'Malta fid-9 ta' Ġunju, 1798 Poussielgue u Barbara kienu qegħdin abbord ta' wieħed mill-bastimenti. Barbara, kif jidher minn relazzjoni magħmula minn Fra Augusto Viè Cesarini tal-Ordni ta' San Ġwann, niżel l-art mas-suldati Franċiżi li kienu xterrdu mal-kampanja ta' Malta u offra ruħu li jmexxihom hu. Huwa kien ukoll mexa quddiem nett mad-diviżjoni tal-Ġeneral Voubois u resaq lejn l-Imdina bil-ħsieb li jġiegħel lill-Ħakem u lill-Ġurati jċiedu l-Belt lill-Franċiżi. Fil-waqt li il-Ħakem u l-Ġurati nġemgħu fil-Palazz tal-Isqof Labini, biex jiftiehmu x'għandu jsir, Census Barbara b'isem Bonaparti bagħat jistaqsihom u talab li jwieġbuh x'bi ħsiebhom jagħmlu, jilqgħux lis-suldati Franċiżi bħala ħbieb jew bħala għedewwa. Dawna, billi ma kellhomx biex jilqgħu ruħhom, weġbuh li huma jċiedu l-belt bil-patt li jitħarsu r-reliġjon, il-libertà, il-beni u l-privileġġi tal-poplu.

Għall-aħħar ta' Diċembru tal-1799 insibu li Menard il-Kummissarju tal-Marina talab b'ittra lill-Ġeneral Vaubois sabiex jati permess jitlaq għal Franza lill-ispija tagħhom Census Barbara bil-ħsieb li jmur jati xi pariri fuq xi pjani għar-rinforzi li kienu qegħdin jitlestew f'Tulun. Barbara, li dik il-ħabta tal-Blokk kien qiegħed imexxi l-inżul ta' nies min-naħa tal-Punent tal-Gżira, wara li ġieh il-permess, telaq għal Franza, iżda huwa u sejjer ġie maqbud mill-Bey ta' Tunes u, skond ma jidher min-nota tal-ittra ta' Menard, "poġġewh jaħdem fix-xogħlijiet pubbliċi tal-Bey u tawh qoffa kbira apposta biex biha jġorr l-oġġetti." Wara dan kollu, fuq Barbara ma nsama' xejn iżjed sa kemm damu l-Franċiżi hawn Malta.

U sieħbu Vassalli? Fuq dana l-ebda tifkira bil-miktub ma stajna nsibu x'kien sar minnu mita wara s-sentenza tat-12 ta' Ġunju, 1797 huwa kien telaq mill-ħabs tar-Rikażli u niżel l-art ta' Salerno. Xi wħud qalu li hu raġa' lejn il-Gżira flimkien ma' Barbara mita dana daħal mal-flotta ta' Napuljun, u dana jixħdu l-istess dokument li minnu sirna nafu kif, wara sentejn u tlitt xhur minn dik is-sentenza, Vassalli kien qiegħed ġol-Belt (Valletta) ta'Malta fost dawk li kienu mblokkati mill-Maltin, bil-grad ta' Ajjutant tal-Guardia Nazzjonali Maltija.

(jissokta) A. C.